

Морарь М. В.,
*доктор політичних наук, професор кафедри
суспільно-гуманітарних наук, Таврійський державний
агротехнологічний університет
м. Мелітополь, Україна*

Націоналізм як ідейний та суспільно-політичний рух.

Серед значної кількості суспільно-політичних доктрин одне із провідних місць посідає націоналізм. Націоналістичний фактор став невід'ємною складовою суспільно-політичного життя в Україні і володіє ефективними важелями впливу на розбудовчі процеси. Як ідейний та суспільно-політичний рух він має своїх виразників в особі партій та організацій. Сукупна діяльність націоналістичних організацій в Україні становить основу націоналістичного руху. Однак, слід звернути увагу на те, що явище націоналізму залишається в цілому малозрозумілим, а довгі роки дискредитації українського націоналізму виробили у частині населення стійкий комплекс несприйняття його взагалі. За радянської доби будь-які прояви націоналізму жорстко придушувалися.

Разом з тим усі суспільства в тій чи іншій формі підтримують і експлуатують націоналізм. Він є природним і може бути використаний всіма ідеологічними течіями. В цьому контексті варто підкреслити, що штучна, або неправильна націоналізація в розумінні насадження національного, викликає не піднесення, а спричиняє супротив. Тому наявну практику, як справедливо відзначає Р. Балабан, слід назвати псевдонаціональними проектами у вигляді зовнішньої оболонки як-то вишиванка, хустка, намисто - із загальнодемократичною риторикою і однозначним браком здорового націоналізму і здорового патріотизму, раціональних кроків [1, с. 193].

Зазначені проблеми актуальні для українського суспільства, в якому представлений широкий спектр політично-ідеологічних орієнтацій. Крім того, в сучасній Україні гостро стоїть проблема подолання політичного протистояння, завдання подальшого зміцнення незалежної держави, збереження стабільності і міжнаціональної згоди, протистояння спробам розколоти країну за ідеологічними і національними ознаками.

Націоналізм є однією із найскладніших і найсуперечливіших політичних ідеологій. Як жодна інша політична ідеологія націоналізм є явищем поліформним, тобто таким, що не тільки поєднується з різноманітними елементами інших політичних ідеологій (лібералізму, консерватизму, соціал-демократизму і т.ін), але і є однією із підстав для їх появи. Одночасно націоналізм є і полуфункціональним феноменом, оскільки може виявлятися як певний політичний чи культурний рух і як політика творчого конструктивізму.

Націоналізм як ідеологія по-різному тлумачиться науковцями. Можна виділити два найпоширеніші погляди. Один із них вважає, що націоналізм є виключно позитивним явищем на етапі творення та становлення нової суверенної національної держави. Вони виходять із твердження, що націоналізм є народний, прогресивний, революційних рух. Інший підхід до націоналізму, - як до явища виключно негативного, реакційного, що від'ємно впливає на прогресивний розвиток суспільних відносин. Тут необхідно, як вважає М. Дмитренко, чітко розрізняти, якщо націоналізм - це активна позиція патріота стосовно становлення, розвитку й оборони своєї держави в межах її кордонів, то шовінізм - це той же патріотизм і націоналізм, який виходить за межі своєї держави з метою поневолення інших народів чи захоплення чужих земель [2, с. 164-165]. Націоналізм - це ідеологія, політика і практика, що ставить собі за мету розв'язання проблем нації власними ресурсами або добровільної допомоги інших націй.

Автор поділяє підхід науковців, котрі вважають, що націоналізм є спосіб життєдіяльності нації, в основі єдності якого покладені три складники: колективна саморефлексія (національна свідомість); колективна воля (національні прагнення); колективна дія (практика національного самоствердження). Отже, націоналізм як ідеологія є ідейним центром, який узагальнює всі прояви національної активності і спрямовує її в русло розв'язання загальнонаціональних інтересів. Він покликаний дати ідейно-теоретичне обґрунтування необхідності практичної боротьби нації за національне самовизначення та національне самоствердження.

Здобуття Україною незалежності надало українському націоналізмові можливість відкрито заявити свої принципи. На конференції українських націоналістів у Києві в березні 1992 року сучасний український націоналізм декларувався як антирасизм, антикомунізм, антитероризм. Ознаками сучасного українського націоналізму проголощується також гуманізм, народність, мирний, оборонний, інтернаціональний, творчий характер.

Конгрес українських націоналістів (КУН) зареєстрований як політична партія 1993 року у політичних резолюціях задекларував підтримку ідеї національної рівноправності, виступив за встановлення повної рівноправності українців всіх регіонів держави. Ідея нації в програмі КУН тісно пов'язується з національною демократичною державою. Лише суверена національна держава, побудована на принципах народовладдя, є гарантом повноцінного вільного і всебічного розвитку нації, може забезпечити вільний розвиток усіх духовних і матеріальних сил українського народу та визначити гідне його місце серед інших державних народів. В оновленій програмі КУНу, український націоналізм визначається як цілісна ідеологія і політичний рух, що історично зародився з внутрішньої природи Української Нації і є великою рушійною силою, яка гуртує, дисциплінує, скеровує націю на досягнення

спільної мети. Програма окреслює головні параметри Української держави як держави національної, самостійної, демократичної, унітарної, правової, європейської. Декларує підтримку національно-культурних прав національних меншин [3, с. 204].

Особливе місце у партійно-політичному спектрі належить Організації українських націоналістів. Це об'єднання не відповідає ознакам класичної політичної партії, оскільки, як заявлено в її Декларації, ОУН не має на меті конкурувати з політичними партіями у боротьбі за владу в Україні, а заявляє про свою готовність до співпраці з усіма українськими національно-демократичними силами у справі розбудови Української національної держави. У розділі програми, присвяченому ідеологічним засадам націоналізму зазначається, що український націоналізм не суперечить принципам демократії, навпаки, він мобілізує найширші верстви для боротьби за свої універсальні права і до цього закликає і інші політичні сили.

Найбільш виразно українські національні цінності викладені у програмі Всеукраїнського об'єднання «Свобода», яке виступає за Українську державу, де український народ як природна категорія і виняткова вартість посідатиме належне йому панівне становище. Програма декларує необхідність законодавчого закріплення прав на та обов'язків національних меншин і титульної нації, ухвалення закону про титульну націю. Партії також вважає, що українська мова як держава і мова національної більшості має посісти панівне становище у всіх сферах суспільного життя країни.

Характерні риси партійних програм націонал - патріотів, як відзначає Ю. Пивоваров, це - інтегральний націоналізм як ідейна основа партійних програм; зовнішньополітична орієнтація на Захід; унітарна національна держава за спільними регіонами; активна державна підтримка розвитку української мови та національної культури тощо [4, с. 119].

Різноманітність націоналізмів, так само як і підходів націоналістів до розробки програм політичних партій, організацій та рухів, зумовлюють неоднаковість їх наповнення націоналістичними складовими. Відповідно до цього критерію, на думку політологів, програми політичних партій, організацій та рухів можна класифікувати наступним чином: 1. Націоналістичні партії, організації та рухи державних націй. Основною метою цих громадських об'єднань є захист територіальної цілісності національної держави, національної ідентичності, збільшення впливу і ваги національної держави у системі міжнародних відносин тощо. До партій такого типу відносяться: Австрійська партія Свободи, Партія прогресу Норвегії, Словацька національна партія, Литовська національна партія «Молода Литва», Партія реформ Канади». 2. Націоналістичні партії, організації та рухи, що мають власні держави, проте уряди яких не репрезентують національні прагнення, а тяжіють або навіть знаходяться у політичній, економічній та культурній залежності від іноземних держав

або ж їх інституцій. Головною метою громадсько-політичних об'єднань, що належать до цієї групи, є відсторонення від влади аннаціональних урядів, їх заміна патріотично орієнтованими представниками нації. До цієї групи можна віднести Індійський Національний конгрес, Партію національної дії Туреччини та інші. Саме наявність таких націоналістично орієнтованих політичних партій, організацій та рухів у ряді країн, що утворилися після розпаду Радянського Союзу, уможливила проведення кількох національно-демократичних революцій, які забезпечили прихід до влади патріотично налаштованих політичних сил. Помаранчева революція в Україні є чи не найнаочнішим цьому прикладом. Вона стала могутнім каталізатором піднесення національної гідності та самоповаги українців, в ній є внесок українського націоналізму. Сьогодні в Україні носіями націоналістичної ідеології є лише кілька партій: Конгрес Українських Націоналістів (КУН), який у квітні 2004 р. став асоційованим членом Альянсу Європейських Націй, союзу правих партій Європейського Союзу, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» та деякі інші, хоч сама ідея близька значній частині українського населення. Сьогодні у Європі спостерігається циклічна тенденція поступового занепаду соціал-демократії, на зміну якій приходять національно-демократичні сили, а почасти і націоналістичні партії. 3. Націоналістичні політичні партії, організації та рухи, сформовані національними меншинами. Своєю основною метою ці громадські об'єднання можуть ставити різні й іноді полярні завдання: в одному випадку - захист своєї національної ідентичності, а в іншому - захист інтересів «материнської» нації в державі свого проживання [5, с.149-150].

Історія суспільного розвитку свідчить, що націоналістичні партії, організації та рухи відіграють помітну роль у суспільно-політичному житті різних країн, у тому числі й в Україні. Така роль у XXI ст.. буде зростати, оскільки національні проблеми залишаються на порядок денний політичного життя.

Список літератури:

1. Політичний клас у сучасній Україні: специфіка формування, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф.М. Рудича. - К. : Парламентське вид-во, 2010. - 336 с.
2. Дмитренко М. Політична система Україна: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції [Тексти] / М.А. Дмитренко: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, ін-т оператив. діяльн. та держ. безпеки. - К. : Знання України, 2008. - 544 с.
3. Програма Конгресу Українських Націоналістів (з поправками та доповненнями, прийнятими Збором 2-3 липня 1993 та Другим Збором 2-3 вересня 1995 р.) //Матеріали Другого Збору Конгресу Українських націоналістів. -К.: Головний провід Конгресу Українських націоналістів, 1997. -с. 334-355.

4. Пивоваров Ю. Програмові засади українських політичних партій у дихотомії «націоналізм - демократія» /Ю. Пивоваров // Політичний менеджмент. - № 2 (47). - 2011. -с. 117-127.

5. Обушний М.І. Партологія : Навчальний посібник / М.І. Обушний, М.В. Примуш, Ю.Р. Шведа ; За ред. М.І. Обушного. - К. : Арістей, 2006. - 432 с.